

Hanna Aasmundtveit

Indeksikalitet i tegnspråk og talespråk

Bacheloroppgave i Bachelor i norsk tegnspråk

Veileder: Lindsay Nicole Ferrara

Juni 2024

Hanna Aasmundtveit

Indeksikalitet i tegnspråk og talespråk

Bacheloroppgave i Bachelor i norsk tegnspråk
Veileder: Lindsay Nicole Ferrara
Juni 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Indeksikalitet handler om hvordan språk peker mot og kobles til ting, mennesker og steder på ulike måter. Clark (2003) har beskrevet to former for indeksikalitet: directing-to og placing-for. Directing-to flytter noens oppmerksomhet mot et objekt og kan uttrykkes med manuelle pek, ikke-manuelle pek og spesifikke ord og tegn. Placing-for plasserer objekt innenfor noens fokusområde og kan uttrykkes ved å plassere både seg selv eller ting. Tegnspråk og talespråk utnytter ulike modaliteter. Tegnspråk bruker hovedsakelig en visuell modalitet og talespråk utnytter både en auditiv og en visuell modalitet, og dette fører til både likheter og forskjeller i hvordan indeksikalitet uttrykkes på talespråk og tegnspråk. Å peke manuelt og ikke-manuelt mot referenter eller å plassere seg selv og ting på spesifikke steder i en butikk har mange likheter på både talespråk og tegnspråk. Tegnspråk utnytter derimot den visuelle modaliteten annerledes enn talespråk ved å aktivt bruke tegnrømmet til å plassere ting og strukturere språket fysisk. Denne muligheten har ikke talespråk, og det gir tegnspråk flere muligheter og større variasjon til å uttrykke indeksikalitet på enn talespråk.

Abstract

Indexicality refers to how language points to and is connected with people, things, and places in various ways. Clark (2003) describes two forms of indexicality: directing-to and placing-for. Directing-to moves someone's focus to an object and can be expressed through manual pointing, non-manual pointing and specific words and signs. Placing-for places an object inside someone's focus area and can be expressed by placing both oneself and things. Sign languages and spoken languages use different modalities. Sign languages mainly use a visual modality and spoken languages use both an auditive and a visual modality, and this leads to similarities and differences in how indexicality is expressed in signed and spoken languages. Manual and non-manual pointing towards referents or placing oneself and things in specific places in a store shares similarities in both signed and spoken languages. However, sign languages use the visual modality differently than spoken languages by actively using the sign space to place things and physically structure the language. This is an opportunity spoken languages do not have, and it gives signed languages more opportunities and variation in expressing indexicality than spoken languages.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	i
Abstract	i
Innholdsfortegnelse	ii
1. Innledning	1
2. Hva er indeksikalitet?	2
2.1 Indeks.....	2
2.2 Indeksikalitet.....	3
2.3 Referering i språk	4
2.4 To metoder for indeksikalisering - directing-to og placing-for	4
3. Hvordan uttrykkes indeksikalitet i talespråk og tegnspråk?	6
3.1 Directing-to	6
3.1.1 Indeksikalitet gjennom manuelle pek	6
3.1.2 Indeksikalitet gjennom ikke-manuelle pek	10
3.1.3 Indeksikaliserende ord og tegn.....	13
3.2 Placing-for	16
3.2.1 Indeksikalitet gjennom plassering.....	16
4. Likheter og forskjeller	20
5. Avslutning	22
6. Referanseliste	24

1. Innledning

Lisa er i en dagligvarebutikk og stiller seg foran fiskedisken der en butikkmedarbeider står klar på andre siden for å assistere henne. «Jeg vil ha den ørreten», sier hun, mens hun peker mot en spesifikk ørret. Gjennom både setningen hun uttrykker og peket hun gjør, er det flere ting som gjør at butikkmedarbeideren skjønner hvilken fisk hun vil ha. I tillegg til det fysiske peket mot ørreten er også ordene «ørreten» og «den» med på å rette butikkmedarbeiderens oppmerksomhet mot en spesifikk fisk. Ordet «ørreten» peker mot en fiskeart og ordet «den» lar butikkmedarbeideren vite at Lisa har tenkt seg ut én spesifikk ørret. Det fysiske peket gjør det lett for butikkmedarbeideren å finne akkurat den ørreten Lisa vil ha. Hadde begge de involverte snakket norsk tegnspråk kunne interaksjonen vært ganske lik, bortsett fra at den informative setningen «Jeg vil ha den ørreten» ville blitt uttrykt gestuelt med tegn, ikke vokalt med lyder. Resultatet hadde vært det samme, butikkmedarbeideren hadde skjønnet hvilken fisk Lisa ville ha, og hun hadde fått en god fiskemiddag.

Språk og kommunikasjon kan fortøyes til ting, mennesker, dyr, steder, hendelser og idéer i verden rundt oss. Vi skaper disse fortøyningene på flere måter, blant annet gjennom å peke med hånda og ord (Clark, 2003), sånn Lisa gjorde i fiskedisken. Å skape slike fortøyninger i og med språket vårt er det *indeksikalitet* handler om. Både tegnspråk og talespråk skaper språklige fortøyninger, og kan være *indeksikalisierende*, men de utnytter ulike modaliteter. En modalitet er hvilket tegnsystem som brukes i et kommunikativt uttrykk, og handler om hvilke sanser som brukes for å oppfatte kommunikasjonen; syn, hørsel eller følelse. Tegnspråk utnytter hovedsakelig en visuell modalitet og noen ganger en taktil modalitet ved blant annet taktilt tegnspråk. Talespråk utnytter hovedsakelig en auditiv modalitet, men kan også utnytte en visuell modalitet ved bruk av gester (Svennevig & Henriksen, 2022). Siden modalitetene som utnyttes er ulike kan det også tenkes at måten indeksikalitet uttrykkes varierer mellom de ulike språktypene med ulike modaliteter. Det er dette teksten skal utforske videre; hvordan indeksikalitet uttrykkes på tegn- og talespråk.

Først forklares begrepet *indeksikalitet* ved å forklare begrepet *indeks*. Deretter kobles indeksikalitet opp mot språklig referanse, og presenterer to metoder for indeksikalitet; *directing-to* og *placing-for*. Så blir det gjennomgått hva ulike litteratur sier om hvordan de ulike språktypene som utnytter forskjellige modaliteter (tegnspråk og talespråk) uttrykker indeksikalitet, de kategoriseres som former for

enten *directing-to* eller *placing-for*, og det ses på hvordan noe av indeksikaliseringen fungerer refererende. Avslutningsvis drøftes likheter og forskjeller i hvordan tegnspråk og talespråk uttrykker indeksikalitet.

2. Hva er indeksikalitet?

2.1 Indeks

Før vi kan se på hvordan indeksikalitet uttrykkes i ulike språk med ulike modaliteter må vi forstå hva indeksikalitet er, og da er det hensiktsmessig å starte med begrepet «indeks». Semiotikeren Charles Sanders Peirce lagde en tredelt modell som beskriver ulike måter et tegn relaterer til objektet det representerer, altså relasjonen mellom et tegns form og innhold. Et tegn i denne settingen handler om en forbindelse mellom et uttrykk og et innhold. For eksempel er lydene som utgjør ordet sau: [sæu], et uttrykk, og det faktiske ullete dyret er et innhold. Et tegn er forbindelsen mellom uttrykket [sæu] og innholdet forestillingen om det ekte dyret, ikke bare uttrykket eller innholdet selv (Svennevig, 2020).

Pierce sin tredelte modell skiller mellom «ikon», «symbol» og «indeks». Et *ikon* relaterer til objekt gjennom formlikhet. Eksempler er bilder, trafikkskiltet for fotgjengerfelt, kart eller avbildende tegn. Et *symbol* relaterer til objekt gjennom konvensjoner, og må læres for å forstås. De fleste talespråklige ord faller innenfor denne kategorien, da det må læres hvilken lydsammensetning som representerer hvilket objekt. For eksempel er ordet «bok» et symbol. Det er ingenting som tilsier at lydene [b]+[u:]+[k] skal bety en samling ark med skrift, det er noe som må læres for å forstås. På tegnspråk er de fleste leksikalske tegn konvensjonaliserte, og dermed symbol. En *indeks* relaterer til objekt ved å peke mot eller vise til objektet det refererer til, gjennom en felles forbindelse. Indeksen og objektet det viser til har ofte en årsakssammenheng. Et eksempel på en slik årsakssammenheng er sammenhengen mellom ild og røyk, der røyken er en indeks for ild. Andre indekser er personlige pronomer som viser til spesifikke mennesker, eller ord som «her» og «nå» som viser til spesifikke steder og tidspunkt. En værhanne er en indeks som indikerer vindretning, og en pekefinger kan være en indeks for omtrent alle objekter (Ahearn, 2021; Clark, 2003; Hårstad et al., 2021; Svennevig, 2020).

2.2 Indeksikalitet

Alle de tre typene tegn; ikon, symbol og indeks, kan brukes for å skape mening i kommunikasjon, og ulike strategier, kalt semiotiske strategier, utnytter de ulike tegnene. Ikon brukes i strategien *avbildning*, som handler om å skape mening gjennom ikoniske demonstrasjoner som ikonisk intonasjon og tonefall i talespråk, ikoniske gester, eller bruk av konstruert handling og avbildende tegn i tegnspråk. Symbol brukes i strategien *beskrivelse* og er meningsskapende gjennom konvensjoner, som leksikalske ord og tegn. *Indeksikalisering* er en semiotisk strategi som utføres ved å lage og bruke indekser. Indeksene brukes for å henvise til eller rette oppmerksomhet mot noe, og meningsinnholdet er kontekstavhengig basert på omgivelsene og felles forståelse mellom samtalepartnerne (Bø et al., 2018; Clark, 2003). Det er den siste strategien, indeksikalisering, teksten skal handle om videre.

Indeksikalisering handler som nevnt over om å bruke indekser for å skape mening. Det lages fortøyninger eller vektorer mellom indeksen og objektet som indekseres, som binder dem sammen. Denne forbindelsen må kunne fokusere noens oppmerksomhet på objektet på en spesifikk måte. For å få en vellykket indeksikalisering må indeksen gjøre at samtalepartneren har fokus på objektet, og samtalepartneren må lett forstå hva forbindelsen mellom indeksen og objektet er, så hen tolker indekseringen og objektet riktig. Det belager seg på felles kontekst og forståelse av situasjonen og omgivelsene. Samtalepartneren vil ikke kunne tolke indekseringen riktig dersom hen ikke deler en felles forståelse av omgivelsene, objektet som indekseres eller indeksen som brukes (Clark, 2003). Hvis noen peker mot et hus, er det ikke åpenbart hva indekseringen skal bety uten kontekst. Om det pekes mot hele huset, fargen, én spesifikk dør eller et menneske i et vindu blir vanskelig å tolke om det ikke skapes en felles kontekst via for eksempel prating eller spørsmål.

Indeksikalitet har også et sosiolingvistisk aspekt, som handler om hvordan spesifikke språklige distinksjoner peker mot sosial og kulturell mening. Innenfor sosiolingvistikken defineres indeksikalitet som de egenskapene til språk som bestemmer sosial og kulturell kontekst. Det kan eksempelvis være hvordan ulike dialekter eller aksenter (både talespråklige og tegnspråklige) gir informasjon om hvor en person er oppvokst eller har familie, eller hvordan ulikt vokabular kan peke mot en spesifikk aldersgruppe, sosioøkonomisk status eller yrke. Også skriftspråk kan

bære mening. Spesifikke måter å skrive bokstaver på for hånd kan oppfattes som finere enn andre, og noen skrifttyper kan oppfattes som useriøse og barnslige mens andre oppfattes som seriøse og profesjonelle (Ahearn, 2021; Deckert & Vickers, 2011; Hårstad et al., 2021). Teksten går ikke videre inn på den sosiolingvistiske siden av indeksikalisering, men fokuserer heller på hvordan indeksikalisering fungerer refererende og peker mot kommunikative aspekter i diskurser ved å koble indekser og objekter, personer eller steder i tid og rom.

2.3 Referering i språk

Noe som henger sammen med indekser og hvordan de henviser til ting, er ulike metoder for referering i språk. To metoder for referering er anaforisk referanse og deiktisk referanse. Anaforisk referanse er å referere til noe som allerede er nevnt i samtalen. Ta setningene: «Linda liker blomster. Hun kjøpte nettopp en bukett med roser». I andre setning brukes ordet «hun» for å referere anaforisk til «Linda» som ble introdusert i første setning. I en tegnspråklig samtale kan man etablere ting eller personer som entiteter i tegnrommet og peke mot entitetene for å omtale dem. Hvert pek mot entiteten blir en anaforisk referanse (Engberg-Pedersen, 1998). Deiktisk referanse handler om å referere til noe i samtalsituasjonen. Deiktisk referanse i en talespråklig situasjon er eksempelvis: to menn kjører bil mens de prater om mat. Plutselig blir de forbikjørt av en råkjører og den ene mannen sier «Han kjørte kjempefort!». Her er det ingenting i samtalen deres tidligere som tilsier hvem «han» er, så samtalepartneren må lete i samtalsituasjonen for å forstå hva det refereres til. «Han» er da en deiktisk referanse til mannen som råkjørte. På tegnspråk kan man referere deiktisk ved å peke på noe eller noen som er tilstede i samtalsituasjonen (Engberg-Pedersen, 1998). Videre i teksten skal det drøftes om de formene for indeksikalisering som er refererende er former for anaforisk eller deiktisk referanse.

2.4 To metoder for indeksikalisering – directing-to og placing-for

Clark (2003) beskriver to ulike metoder for indeksikalisering: «directing-to» og «placing-for». Hovedforskjellen mellom disse handler om samtalepartners fokus. I directing-to retter man samtalepartnerens fokus mot et spesifikt objekt, eksempelvis

gjennom et fysisk pek, mens i placing-for plasseres objektet innenfor samtalepartnerens fokusområde.

Områdene man retter samtalepartners fokus mot gjennom indeksikalisering kalles «indexing sites» (Clark, 2003), eller *indekseringsområder*. På tegnspråk brukes begrepet locus, loci i flertall, for indekseringsområder (Engberg-Pedersen, 2003; Liddell, 2003). Videre i teksten vil begge begrepene brukes. Objektet man indekserer kan være en del av et indekseringsområde, eller det kan være hele indekseringsområdet. De ulike metodene for indeksikalisering utnytter indekseringsområder ulikt. Directing-to skaper et indekseringsområde i forhold til objektet som indekseres. Clark (2003) bruker eksempelet å peke mot en bil på en parkeringsplass, der bilen er objektet man indekserer. Flyttes samtalepartners fokus til hele parkeringsplassen blir parkeringsplassen indekseringsområdet, flyttes fokuset kun til bilen blir bilen indekseringsområdet. I placing-for utnytter man allerede etablerte indekseringsområder, og etablerer objektet i forhold til indekseringsområdet. Her bruker Clark eksempelet å legge varer på en disk. Disken er et allerede etablert indekseringsområde, og varene blir objektene som indekseres.

En siste måte directing-to og placing-for varierer er hvordan samtalepartner tolker objektet basert på indeksen. Som nevnt tidligere er indeksikalisering kontekstavhengig, og samtalepartner er avhengig av kontekst for å tolke indekseringen. Directing-to får konteksten utenfra, vanligvis fra tilhørende samtale fra seg selv eller andre. I et av eksemplene over pektes det mot en bil på en parkeringsplass. Her kan man si «Det er min bil» og selv gi konteksten så samtalepartner forstår hvorfor du peker, eller så kan samtalepartner gi kontekst ved å spørre «Hvilken bil er din?». I placing-for kommer konteksten fra konvensjoner knyttet til indekseringsområdene. I det andre eksempelet over ble det lagt varer på en disk. Det er konvensjoner knyttet til varehandel som sier at det som legges på disken av en kunde skal kjøpes, og man trenger derfor ikke noe input utenfra for å skape en felles forståelse med placing-for.

De to metodene for indeksikalisering, directing-to og placing-for, skiller seg fra hverandre på måten de håndterer samtalepartners fokus, hvordan de skaper eller bruker indekseringsområder, og hvordan samtalepartner får kontekst for å forstå indeksen. Det er allikevel samtalepartners fokus og hvordan det utnyttes eller endres som er hovedfaktoren som skiller de to metodene (Clark, 2003). Videre i oppgaven

skal de ulike måtene indeksikalitet uttrykkes på i tegnspråk og talespråk kategoriseres som enten former for directing-to eller placing-for.

3. Hvordan uttrykkes indeksikalitet i tegnspråk og talespråk?

3.1 Directing-to

3.1.1 Indeksikalitet gjennom manuelle pek

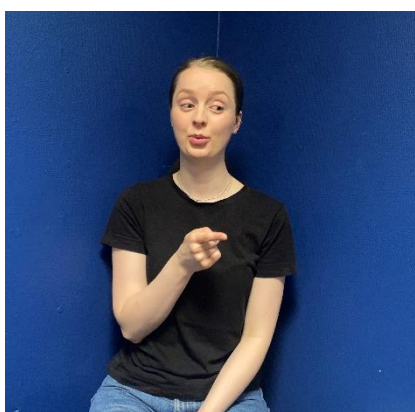
Directing-to som metode for indeksikalisering kan komme til uttrykk på mange måter både på tegnspråk og talespråk. Som nevnt tidligere handler directing-to om å flytte samtaleparters fokus til et objekt. En måte å gjøre det på er gjennom fysiske pek. Cooperrider et al. (2018) deler pek inn i manuelle pek og ikke-manuelle pek, der manuelle pek utføres med hånda, og ikke-manuelle pek gjøres med hodet eller ansiktet. I mange vestlige land er den vanligste formen for peking manuelle pek gjort med hånda, spesielt pekefingeren (Cooperrider et al. 2018; Kita, 2003). Et pek med pekefinger danner en usynlig vektor fra pekefingeren, indeksen, til objektet som indekseres, og samtalepartnerens fokus følger denne vektoren (Clark, 2003).

I talespråk kombineres pek ofte med tale, og det kan gjøres på flere måter. Kendon og Versante (2003) skriver om seks ulike former for peking med hånda i sørlige Italia, spesifikt i landsbyer rundt Salerno som ligger i nærheten av Napoli.

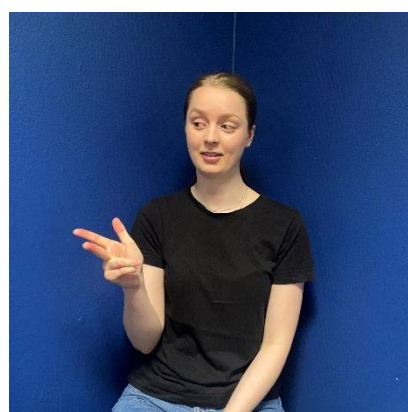
Lokalbefolkningen som ble observert snakker napolitansk, noe Kendon og Versante kaller en «anerkjent variant av italiensk» (Kendon & Versante, 2003, s. 112, egen oversettelse). De har funnet at lokalbefolkningen har ulik betydning for forskjellige pek. Det skilles mellom pek med pekefinger der håndflaten peker ned og pek med pekefinger der håndflaten er sidelengs, pek med tommel, pek med åpen håndflate der håndflaten peker opp, sidelengs, eller på skrå oppover. De har funnet at forskjellen mellom pekene handler om objektenes kontekst i samtalen, og hvordan objektene som refereres til blir presentert i talernes diskurs. De ulike typene pek med pekefinger varierer dersom objektet er hovedfokus i samtalen eller om det står i kontrast til noe. Med pek med tommel er ikke den spesifikke plasseringen til objektet så viktig. For pek med åpen hånd er ikke objektet som indekseres i hovedfokus, men det kan fungere som et eksempel eller bevis, være kilden til informasjon, eller være noe som må tas i betraktning. Forskjellen på vridningen på hånda handler om hvordan objektet presenteres for de andre og hvordan de skal tolke det. Det kan

presenteres som objektet det er, som et symbol for noe annet, eller som et objekt samtalepartneren skal se negativt på (Kendon & Versante, 2003).

På tegnspråk uttrykkes indeksikalisering gjennom bruk av manuelle pek på mange flere måter enn på talespråk. En grunn til det er at pekende tegn er en egen gruppe med tegn i tegnspråk som brukes hyppig i tegnspråklige diskurser. Dette er tegn der håndbevegelsen og retningen til tegnet ikke er fast og dermed markerer en retning, og håndformen kan være et pek. Opptil hvert fjerde tegn som brukes i tegnspråklige diskurser er pekende tegn (Engberg-Pedersen, 2003; Vonen, 2020). Det er mange typer tegn og ordklasser som går innenfor kategorien pekende tegn. Engberg-Pedersen (2003) skriver om peking i dansk tegnspråk, og hun identifiserer blant annet personlige pronomener som HUN og DE, og determinativer som DEN som ulike former for pekende tegn utført med manuelle pek. I denne teksten skrives leksikalske tegn med store bokstaver, og dersom den norske oversettelsen er en annen enn tegnet skrives oversettelsen i anførselstegn. Forskjellen mellom pronomener og determinativer handler om hvordan tegnene utføres. For pronomener utføres peket alene, og det pekes mot en tenkt eller tilstedeværende person, se figur 1. Med flertallspronomen kan man også indeksere mer spesifikt på tegnspråk enn på talespråk. Ved bruk av *talltegninkorporering* peker man med samme antall fingre som antall personer man indeksere, og viser da spesifikt hvor mange «vi», «dere» eller «de» er (Vonen, 2020), se figur 2.

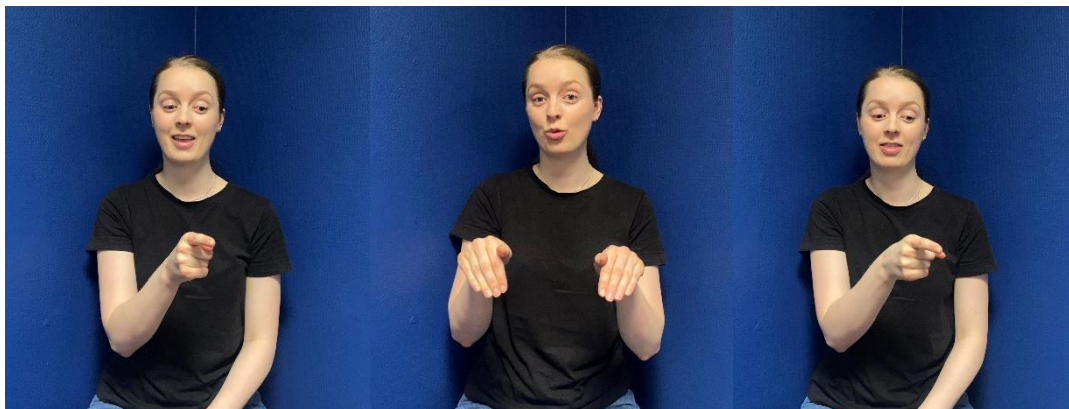

Figur 1: Pronomenet HUN

Figur 2: Pronomenet DE inkorporert med talltegnet 3, «de tre».

Determinativer utføres sammen med andre tegn som substantiv, i motsetning til pronomen som utføres alene. Man utfører et tegn for et substantiv og peker mot det enten tenkte eller tilstedeværende objektet enten før, etter, eller både før og etter substantivet, se figur 3.

Figur 3: Determinativet DEN, HUND og determinativet DEN, «den hunden».

I tillegg til å være del av en gruppe tegn, brukes også manuelle pek til å referere til objekter, personer eller steder, både tilstedeværende eller tenkte. Å referere til tenkte objekter gjøres ved å etablere entiteter i tegnrommet, og peke mot entiteten istedenfor å repetere tegnet for objektet. Tegnrommet er området foran kroppen til den som bruker tegnspråk, der tegnspråket utføres. Når man etablerer en entitet utfører man tegnet for objektet og peker på et spesifikt sted i tegnrommet, eller utfører tegnet på et spesifikt sted i tegnrommet. Dette stedet blir et indekseringsområde eller locus til objektet som indekseres, og videre i samtalen pekes det mot objektets locus for å referere til objektet, istedenfor å repetere tegnet (Perniss, 2012).

Ferrara (2020) har undersøkt måter tegnspråklige bruker manuelle pek på som ikke er refererende i norsk tegnspråk. Hun har funnet at i tillegg til å være refererende er manuelle pek blant annet også brukt til å vise til felles bakgrunnsforståelse, vise til noe som ble nevnt tidligere, turtaking, etterspørre respons og gi tilbakemelding i samtaler. Når man viser felles bakgrunnsforståelse fungerer det manuelle pek som et «dette vet jeg at du vet». Den som prater trenger ikke se etter en respons hos samtalepartnern da det ikke etterspørres respons, men kun viser til en felles forståelse. Når det manuelle pek viser til noe som ble sagt tidligere i samtalen,

pekes det mot personen som sa det for å sitere eller vise til utsagnet. Peket er mot personen, men det er ikke personen som indekseres, det er utsagnet personen kom med tidligere som indekseres, og personen fungerer som et locus for sitt tidligere utsagn. Pek for å regulere turtaking brukes mye i tegnspråklige samtaler. Peket kan gi eller ta turen, vise at man er ferdig med å snakke og turen til å snakke blir ledig, eller åpne for små kommentarer. Når peket etterspør respons kan det både etterspørre mer informasjon dersom noe ikke var klart av det som ble sagt, eller så kan det etterspørre betenkningstid. Den siste funksjonen, å gi tilbakemelding i samtalen, kan brukes for å vise at man henger med eller at man er enig i det som sies.

I alle disse tilfellene er de manuelle pekene indekser som skaper en vektor mellom hånda eller pekefingeren og det som indekseres. I det talespråklige eksempelet og de tegnspråklige eksemplene beskrevet av Perniss og Engberg-Pedersen, peker vektorene mot objekter eller objektens locus, og i det tegnspråklige eksempelet om ikke-refererende peking, peker vektoren mot loci som representerer en spesifikk betydning. Alle de manuelle pekene flytter samtalepartnerens fokus langs vektoren mot det som indekseres. I tillegg til å flytte fokus skaper også de fleste pekene indekseringsområder. Det er derimot ikke tilfellet når det pekes mot entiteter i tegnrommet på tegnspråk. Der skapes indekseringsområdet, eller objektets locus, når entiteten etableres, og det eksisterer så lenge det er en del av samtalen, selv om det pekes mot eller ikke. Indekseringens kontekst kommer også utenfra gjennom tilhørende samtale i både de talespråklige og de tegnspråklige eksemplene. For de ikke-refererende pekene på tegnspråk kommer ikke konteksten kun fra tilhørende samtale, men også fra konvensjoner knyttet til pekene og deres betydning i ulike kontekster. Selv om ikke alle pekene, spesielt de tegnspråklige, passer inn i alle av Clarks kriterier kan de allikevel kategoriseres som former for directing-to fordi det er samtaleparters fokus som er hovedfaktoren som skiller de to metodene, og samtalepartners fokus *rettes mot* (directs to) spesifikke ting i alle eksemplene.

Manuelle pek fungerer ofte som deiktisk referanse siden de refererer til ting i samtalsituasjonen, men det er ikke tilfellet i alle eksemplene. I det talespråklige eksempelet fra Sør-Italia blir tommelpeket også en anaforisk referanse. Tommelpeket brukes for å peke mot noe der den spesifikke plasseringen er irrelevant. Plasseringen er gjerne spesifisert tidligere i samtalen med et annet type pek som fungerer som en deiktisk referanse, og senere pekes det med tommelen i den generelle retningen.

Dette blir en anaforisk referanse i tillegg til deiktisk siden det refereres tilbake til noe som allerede er snakket om tidligere, og noe i samtalesituasjonen (Kendon & Versante, 2003). I de tegnspråklige eksemplene refererer pekene også både deiktisk og anaforisk. Pronomen og determinativer refererer deiktisk hvis personen eller objektet de peker mot er tilstede i samtalesituasjonen, men hvis peket gjentas blir det anaforisk. Det samme gjelder for pek mot entiteter i tegnrommet. Disse pekene er anaforiske referanser siden de brukes for å referere tilbake til noe som allerede er nevnt i samtalen. Samtidig pekes det mot en entitet som er etablert i tegnrommet og derfor noe som er til stede i samtalesituasjonen, så disse pekene kan fungere både anaforisk og deiktisk samtidig.

3.1.2 Indeksikalitet gjennom ikke-manuelle pek

Det finnes mange andre måter å peke på, og dermed også å utføre directing-to på, enn kun manuelle pek. Man kan bruke hvilken som helst kroppsdel for å lage en vektor for å indeksere et objekt. I tillegg til hånda kan pek blant annet utføres med hodet, blikk, lepper, albue, overkropp, føtter og stemmen (Clark, 2003; Kendon & Versante, 2003). Forskjellen ved bruk av ulike kroppsdel er hvordan samtalepartnern tolker indeksene og endrer fokuset. Mens det med et manuelt pek dannes en vektor fra hånda til objektet, skapes vektorene annerledes med andre kroppsdel. Når man peker med hodet ved å nikke mot et objekt, skapes det en vektor fra omtrent midten av hodets opp-og-ned-bevegelse ut fra kroppen i retningen nikk utføres, til objektet som indekseres. Ved pek med ansikt og overkropp går vektoren vinkelrett ut fra kroppens hovedakse på forsiden av kroppen eller ansiktet, mot objektet som indekseres. Bruker man blikk for directing-to blir vektoren lik blikkretningen. Hovedforskjellen mellom bruk av blikk og andre kroppsdel er at blikket er vanskeligere å oppdage, og man er derfor først avhengig av øyekontakt med samtalepartner. Det blir ikke vellykket directing-to om blikkretningen som skal flytte samtalepartners fokus ikke blir oppfattet. Ved bruk av stemme flyttes noens oppmerksomhet til personen som snakker, og personen indekserer seg selv som den som har ordet. På tegnspråk kan man på samme måte flytte noens oppmerksomhet til seg selv ved å vinke eller banke i en bordplate så andre kjenner vibrasjoner. Ofte brukes flere av disse metodene samtidig for å fungere optimalt og effektivt (Clark, 2003).

Som nevnt tidligere er det vanlig i talespråk å kombinere peking og tale, men det er derimot ikke universelt at manuelle pek med hånda er den mest vanlige formen for peking brukt i talespråk. I flere ikke-vestlige land er det vanlig å bruke ikke-manuelle pek som tar i bruk hodet, lepper og nese. Cooperrider et al. (2018) har gjort en studie der de sammenligner peking blant en gruppe voksne fra en landsby i Yupno-dalen i Papua Ny-Guinea med voksne fra San Diego i USA, og de fant store forskjeller mellom gruppene. De fra San Diego brukte hovedsakelig manuelle pek med hendene, dette utgjorde 98% av alle pekene, mens de resterende 2% var ikke-manuelle pek med hodet. For gruppen fra Papua Ny-Guinea var derimot 40% av pekene manuelle pek, mens 42% utgjorde ikke-manuelle pek med nese, og 17% var ikke-manuelle pek med hodet. Dette viste at det ikke er universelt at manuelle pek er det vanligste peket i kombinasjon med talespråk (Cooperrider et al., 2018).

Enfield (2009) har undersøkt pek med leppene, eller leppepek. Det er en form for ikke-manuell peking som ikke er utbredt i vestlige kulturer, men som forekommer i Sørøst-Asia, Nord- og Sør-Amerika, Afrika og Oseania. Han har fokus på leppepek blant folk som snakker Laotisk i rurale og halvurbane landsbyer i lavlandet i Laos, og har funnet at de bruker leppepek systematisk. Leppepek forekommer på flere måter med leppene enten samlet eller litt åpne, og med enten overleppa, underleppa eller begge leppene som hovedartikulator. Enfield fant at de laotisktalende menneskene han observerte i hovedsak pekte med overleppa som hovedartikulator med leppene litt åpne. Det ble brukt når objektet eller lokasjonen som ble indeksert var hovedfokuset i samtalen. Var det ikke hovedfokus ble heller fingerpek brukt. Enfield fant også at leppepek ble brukt mye sammen med blikk. Han foreslår at når disse to brukes sammen er det blikkretningen som er hovedvektoren som indekserer objektet og fungerer som en deiktisk vektor, mens det tilhørende leppepeket fungerer som en på-knapp som skrur på blikkets indekserende funksjon (Enfield, 2009).

Tegnspråk tar også i bruk mye ikke-manuelle pek i samtaler. Engberg-Pedersen (2003) skriver om hvordan blikk og hode- og kroppsorientering brukes indeksikalisierende på dansk tegnspråk og Puupponen (2019) skriver om indeksikalisierende hode- og kroppsbevegelser i finsk tegnspråk. I både dansk og finsk tegnspråk brukes kroppen og hodet til å indeksere referenter i en samtale, enten tilstedeværende eller tenkte som er etablerte i tegnrommet. Puupponen (2019) skriver at vektoren mellom hodet og objektet som indekseres kan skapes ved å nikke,

rottere hodet eller bevege hodet sidelengs i retning av objekt. Engberg-Pedersen (2003) har et noe strengere syn på indeksikalitet og påpeker at i dansk tegnspråk er det kun orientering, eller rotasjon, av overkropp og hodet som er indeksikalisierende med en vektor vinkelrett ut fra kroppens hovedakse, ikke bevegelse av kroppen frem og tilbake eller sidelengs, siden disse bevegelsene ikke indekserer et locus. Med dette synet kan man i tegnspråklige diskurser kun indeksere ved å rotere kroppen eller hodet rundt en vertikal akse i retningen av en ting, person eller sted som er tilstede i samtalsituasjonen, eller mot et objekts locus som etableres i tegnrommet. I følge Puupponen (2019) brukes denne typen rotasjon av hode og kropp også på en indeksikalisierende måte i finsk tegnspråk, men spesifikt for å vise til kontraster mellom ulike elementer eller referenter i diskurser. Hodet eller kroppen roteres når det snakkes om ett tema, og så roteres hodet eller kroppen en annen retning når det snakkes om noe annet som står i opposisjon, kontrast eller skal sammenlignes med det forrige temaet.

Som med leppepek i Laos hvor blikket henger sammen med leppepeket, henger også blikk sammen med rotasjon av hode og kropp i dansk tegnspråk. Ifølge Engberg-Pedersen (2003) er kroppen bare rotert om hodet også er rotert mot locus, og hodet er kun rotert hvis blikket er rettet mot locus. Hode- og kroppsorientering er derfor avhengig av blikket for å indeksere locus, mens blikket kan fungere alene uten hode og kroppen i dansk tegnspråk. Blikket kan brukes for å indeksere locus til noe tilstedeværende eller entiteter som er etablert i tegnrommet ved å se mot locus og skape en vektor mellom øynene og locus. I finsk tegnspråk brukes også blikket for å indeksere referenter, og det er ofte koblet sammen med en bevegelse av hodet, der hodebevegelsen kombinert med blikkretningen understreker at det er et pek (Puupponen, 2019).

Alle disse formene for ikke-manuelle pek lager en vektor mellom kroppsdelen som peker, indeksen, og et objekt, person eller sted, og flytter på denne måten samtalepartnerens fokus mot det som indekseres. De fleste pekene skaper indekseringsområdet ved peket, utenom pek mot entiteter i tegnrommet. Som beskrevet over i sammenheng med manuelle pek, skapes disse indekseringsområdene, eller entitetenes locus, når entiteten etableres i tegnrommet, og locuset er eksisterende under samtalen selv om det pekes mot eller ikke. Konteksten til pekene kommer i alle tilfellene, både de talespråklige og de

tegnspråklige, fra tilhørende samtaler. Nesten alle de ulike pekene passer derfor inn i Clark sine kriterier for directing-to. De flytter samtalepartners fokus, og kontekst kommer utenfra. Pekene mot entiteter i tegnrommet passer ikke inn i etableringen av indekseringsområder, men det kan allikevel kategoriseres som directing-to da det er samtalepartners fokus som er den viktigste faktoren for å kategorisere noe som en form for directing-to.

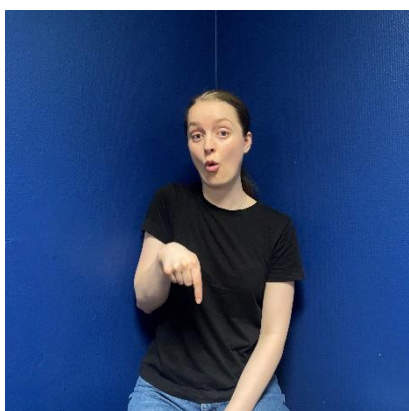
Alle de nevnte formene for indeksikalisering gjennom ikke-manuelle pek er også refererende, og de er former for deiktisk referanse da de peker mot ting i samtalsituasjonen. De tegnspråklige eksemplene der det pekes mot ting og personer i samtalsituasjonen eller mot entiteters locus i tegnrommet fungerer derimot litt annerledes enn de talespråklige. Om blikket, peket med hodet eller rotasjonen av kroppen gjentas videre i samtalen for å referere til samme ting flere ganger, blir refereringen også anaforisk i tillegg til å være deiktisk siden det både peker tilbake til noe i samtalen og til noe i samtalsituasjonen samtidig.

3.1.3 Indeksikalisierende ord og tegn

I tillegg til manuelle og ikke-manuelle pek kan også spesifikke ord og tegn være indeksikalisierende ved at de retter noens oppmerksomhet mot en spesifikk person, sted, retning eller tidspunkt, og dermed er en form for directing-to (Deckert & Vickers, 2011; Puupponen, 2019; Stojanovic, 2020). Stojanovic (2020) skriver spesifikt om tre slike ord: «jeg», «her» og «nå». «Jeg» retter samtalepartners fokus mot en spesifikk person, «her» retter fokuset mot et spesifikt sted og «nå» retter fokuset mot et spesifikt tidspunkt. Som nevnt tidligere er indeksikalitet kontekstavhengig, og det kommer godt frem med disse ordene, da alle tre ordene endre mening i ulike kontekster. Betydningen av «jeg» vil være kontekstavhengig av hvem som snakker, «her» avhenger av hvor samtalen foregår, og «nå» avhenger av når samtalen foregår. Det samme gjelder for de fleste andre personlige pronomener, stedsadverb og tidsadverb. De er kontekstavhengige, og den spesifikke betydningen av ordet varierer med kontekst. Stojanovic (2020) bruker eksempelet «jeg ringer deg i morgen». Setningen inneholder de indeksikalisierende ordene «jeg» og «deg» som indekserer to ulike personer, og «i morgen» som indekserer et tidspunkt. Betydningen av de personlige pronomenerne «jeg» og «deg» vil avhenge av hvem som er tilstede i samtalsituasjonen, og tidsadverbet «i morgen» avhenger av når

samtalen foregår. Var det Lisa som sa setningen til moren sin onsdag 10. april 2024, vil «jeg» indeksere Lisa, «deg» indeksere moren til Lisa og «i morgen» indeksere torsdag 11. april 2024. Endres konteksten endres også hva og hvem de indeksikaliserende ordene indeksere. Indeksikaliserende ord kan også indeksere mengde og avstand. Pronomenene «du» og «dem» eller determinativene «denne» og «disse» indeksere ulike mengder, og determinativene «dette» og «det» indeksere avstand fra den som snakker (Kendon og Versante, 2003).

På tegnspråk finnes det også indeksikaliserende tegn som retter oppmerksomheten mot spesifikke tidspunkt. Puupponen (2019) kaller tegn som NÅ, ETTERPÅ og I FJOR (se figur 4, 5 og 6) for «tidsmessige deiktiske ... tegn» (Puupponen, 2019, s. 15, egen oversettelse). Disse er indeksikaliserende siden de peker mot spesifikke tidspunkt, slik som tidsadverbene på norsk talespråk nevnt over. De er også kontekstavhengig, og den spesifikke betydningen av «nå», «etterpå» og «i fjor» vil avhenge av når samtalen foregår. Mange tidsmessige deiktiske tegn utføres langs en usynlig tidslinje der fortiden er alt bak kroppen, nåtiden er rett foran kroppen, og fremtiden er resten av området foran kroppen. Det kan tenkes at disse områdene, foran, rett foran og bak kroppen, er loci for de ulike tidene. Engberg-Pedersen er noe streng i sin definisjon av indeksikalitet, og sier at tegn kun er indeksikaliserende om de knyttes mot et locus (Engberg-Pedersen, 2003). Om man tenker at områdene langs tidslinjen foran og bak kroppen blir tidenes loci går disse tidsmessige deiktiske tegnene også innenfor Engberg-Pedersen sin definisjon av indeksikalitet, siden de peker mot tidspunkt som har loci.

Figur 4: NÅ

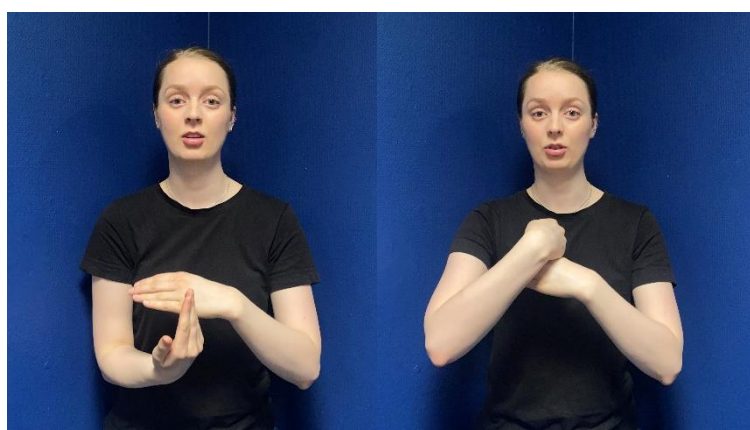

Figur 5: ETTERPÅ

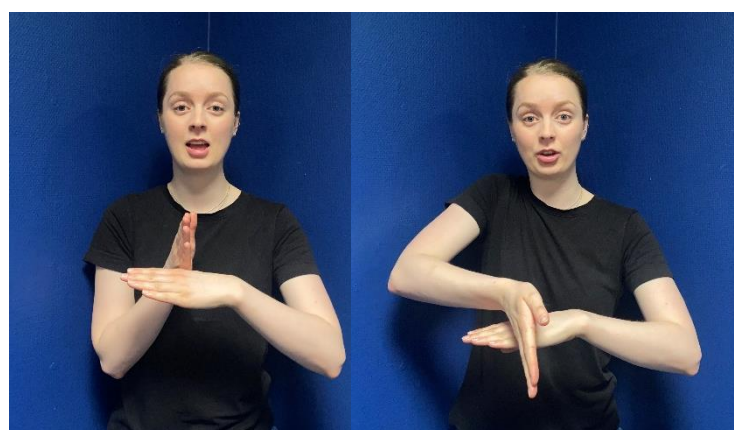

Figur 6: I FJOR

Det er andre tegn som knyttes mot locus i tillegg til tidsmessige deiktiske tegn. En metode som brukes i blant annet norsk tegnspråk er å *retningsbøye verb*, eller å bruke *retningsverb*, som er en type tegn i kategorien pekende tegn siden retningen til tegnet ikke er fast. Å retningsbøye verb går ut på å utføre et verb i retning av et locus. Locuset kan eksempelvis være en av personene i samtalsituasjonen, eller en plass i tegnrommet hvor en person, ting eller sted har blitt etablert som en entitet. Et eksempel på et verb som kan retningsbøyes er BESØKE. Tegnet BESØKE kan retningsbøyes mot personen som får besøk, enten det er personen som snakker selv eller andre fysisk tilstedeværende eller tenkte personer i samtalsituasjonen, se figur 7 og 8. Når tegn retningsbøyes indekserer det blant annet hvem som utfører en handling, eller hvem handlingen er rettet mot (Vonen, 2020).

Figur 7: BESØKE «besøke meg»

Figur 8: BESØKE «besøke andre»

Mange indekserende ord og tegn er også refererende. Deckert og Vickers (2011) kaller indekserende ord som personlige pronomen, stedsadverb og tidsadverb for *deiktiske uttrykk*. De refererer til ting i og rundt samtalsituasjonen, og må fortøyes til en spesifikk kontekst for å forstås. Ordene i seg selv refererer deiktisk til ting, men i en samtalsituasjon kan noen av dem, som personlige pronomen, gjentas for å referere tilbake til samme person som tidligere, og i de situasjonene refererer de anaforisk. De indeksikaliserende tegnene tidsmessig deiktiske tegn og retningsverb, knyttes også til loci i samtalsituasjonen, og det kan da sies at de også refererer deiktisk.

Alle tegnene og ordene som er beskrevet over retter samtalepartners fokus mot et spesifikt indekseringsområde, eller locus, enten det er tilstedeværende fysisk eller i tegnrommet, eller abstrakt som tid. I de fleste tilfellene skapes indekseringsområdene ved indekseringen, men som tidligere beskrevet er ikke det alltid tilfellet for de tegnspråklige eksemplene. Der det utnyttes entiteter som er etablert i tegnrommet (retningsverb kan for eksempel utføres mot en entitet), skapes locus ved etableringen av entiteten, ikke ved utførelsen av retningsverbet. Ved tidsmessige deiktiske tegn er loci for tidene konvensjonaliserte og det kan tenkes at disse indekseringsområdene da allerede er etablerte. Det er derimot ikke sånn at alt som etableres foran kroppen plasseres fremover i tid, så man kan si at loci til tidene er eksisterende og allerede etablerte, men de «aktiveres» ved indekseringen avhengig av samtals kontekst. Konteksten kommer også fra tilhørende samtale og samtalsituasjonen indekseringen foregår i, både i de talespråklige og de tegnspråklige eksemplene. De indeksikaliserende ordene og tegnene fyller de fleste av Clarks krav, og som nevnt tidligere er det fokuset som er den viktigste faktoren, og de kan dermed regnes som former for directing-to.

3.2 Placing-for

3.2.1 Indeksikalitet gjennom plassering

Som metode for indeksikalisering skiller placing-for seg fra directing-to ved å plassere et objekt innenfor samtalepartners fokusområde istedenfor å flytte fokuset til objektet, objektet plasseres på et allerede etablert indekseringsområde, og konteksten som trengs for å tolke indekseringen kommer fra plasseringen, ikke annen input utenfra. Variasjoner innenfor placing-for avhenger blant annet av hvilke

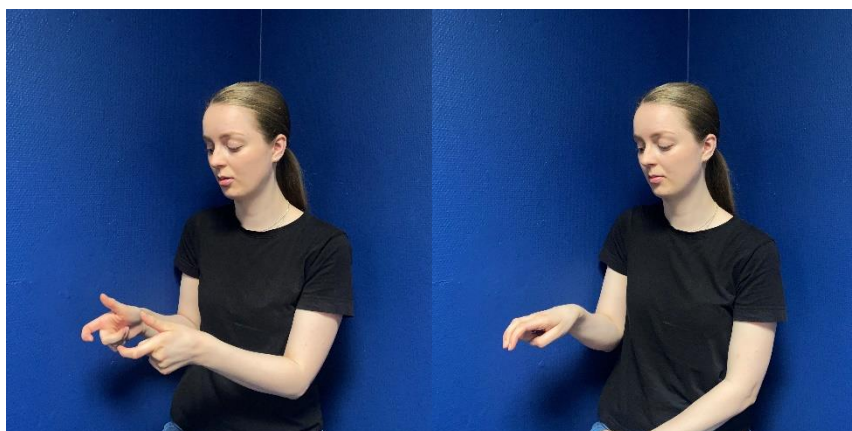
objekter som plasseres og hvor de plasseres (Clark, 2003). Clark (2003) skriver om to kategorier for objekter som kan plasseres: «self-objects», eller selv-objekter, og «other-objects», eller andre-objekter. Selv-objekter er når en person plasserer seg selv strategisk for å indeksere, mens andre-objekter er alle andre ting utenom seg selv som plasseres indeksikaliserende. Stedene ting plasseres er allerede etablerte indekseringsområder. Disse indekseringsområdene kan være absolutte, som en disk i en butikk, eller relative, som plass i en kø som endres over tid.

Clark (2003) bruker handling av varer på et apotek som eksempel for placing-for. Der plasseres både selv-objekter og andre-objekter. En person kan stille seg foran kassa og indekserer da seg selv som en kunde, mens en som stiller seg bak kassa indekserer seg selv som en ansatt. Stiller en person seg i kø bak den som handler indekserer den at den er neste kunde som venter på tur. Når kunden legger objekter på disken indekserer den objektene som varer som ønskes kjøpt. Indekseringsområdene blir foran, bak og oppå disken, og bak kunden som nummer to i køen. Tolkningen av plasseringen av mennesker og objekter på disse indekseringsplassene kommer fra felles delte konvensjoner knyttet til apotek, køer og varehandel. Eksemplene Clark kommer med er ikke spesifikke til ett språk, men vil fungere både på talespråk og tegnspråk da de belager seg på konvensjoner knyttet til indekseringsplassene og plasseringen, ikke et spesifikt tilhørende språk.

På tegnspråk brukes plassering på måter talespråk ikke har mulighet til på grunn av tegnspråkets modalitet, blant annet gjennom å plassere entiteter i tegnrommet på meningsfylte måter. Som nevnt tidligere i teksten utnyttet tegnrommet mye på tegnspråk, og det etableres ofte entiteter i tegnrommet som refereres til i samtaler. Når entitetene etableres i tegnrommet plasseres de innenfor samtalepartners fokusområde, og det kan derfor anses som en form for placing-for. Perniss (2012) skriver om bruk av tegnrom, og hun skiller mellom to metoder for å etablere entiteter i tegnrommet; syntaktisk bruk av tegnrom og topografisk bruk av tegnrom. Ved syntaktisk bruk av tegnrom er plasseringen av entiteten i tegnrommet tilfeldig. Ved typografisk bruk av tegnrom er derimot ikke plasseringen tilfeldig, og den representerer et faktisk spatialt forhold mellom entitetene. Etablere man en person og en hund topografisk i tegnrommet vil plasseringen i tegnrommet tilsvare den faktiske plasseringen av personen og hunden. Verb kan også plasseres topografisk i tegnrommet på tegnspråk. Om man har etablert en balkong som en entitet i

tegnrommet kan man utføre verbet SITTE på samme plassering, eller på balkongens locus, og indeksere at noen sitter på balkongen (Engberg-Pedersen, 2003), se figur 9.

Figur 9: BALKONG og SITTE plassert på samme sted i tegnrommet, «sitte på en balkong».

Engberg-Pedersen (2003) har et noe strengt syn på indeksikalisering, og sier at det kun er indeksikalisering om det indekserer et locus. Dette er begrunnelsen hennes for at det kun er rotasjon av overkroppen som er indeksikaliserende, ikke bevegelse av kroppen sidelengs eller frem og tilbake. På tegnspråk lener man gjerne kroppen fremover for å vise til noe fremover i tid, og bakover for å vise til noe bakover i tid (Vonen, 2020). Puupponen (2019) sier i motsetning til Engberg-Pedersen at hode- og kroppsbevegelse som viser til tid er indeksikaliserende, siden det peker mot en «vag tidsmessig region» (Puupponen, 2019, s. 15, egen oversettelse). Med Clarks (2003) placing-for som metode for indeksikalisering går det an å argumentere for at denne tid-visende kroppsbevegelsen også er indeksikaliserende gjennom plassering. Man plasserer overkroppen sin på en tenkt tidslinje i tegnrommet innenfor samtalepartners fokusområde på en meningsfylt måte, som indekserer at man snakker om fremtid eller fortid. Som nevnt tidligere i sammenheng med indeksikaliserende tegn, kan området foran kroppen anses som locus for fremtiden, og området bak kroppen kan anses som locus for fortiden. Ved å flytte overkroppen fremover og bakover plasseres den på loci for tidene. Det kan da argumenteres for at bevegelsen indekserer et locus, og dermed også kan regnes som indeksikalisering med Engberg-Pedersens kriterier.

I eksemplene på plassering over plasseres både selv-objekter og andre-objekter på indekseringsområder innenfor samtalepartners fokusområde. De fleste indekseringsområdene er allerede etablerte før plasseringen, som disken og køen, mens i de tegnspråklige eksemplene der det etableres entiteter i tegnrommet etableres indekseringsområdet, eller locus, ved etableringen av entiteten. Det er både absolutte og relative indekseringsområder. Foran, bak og oppå disken er absolutte indekseringsområder som holder seg stabile gjennom handlingene over tid. Plass nummer to i køen, loci til entiteter i tegnrom og loci til tiden foran og bak kroppen blir relative indekseringsområder. Plass nummer to i køen kan endres ved at personen foran avslutter handelen så personen bak i køen kan begynne handelen sin og dermed ikke lenger indekserer seg selv som en som venter på tur. Loci til entiteter i tegnrommet gjelder kun så lenge de er del av samtalen, og loci for tid avhenger av konteksten i samtalen. Områdene foran og bak kroppen indekserer kun tid gjennom plassering av kroppen dersom samtalen er tidsrelatert.

Konteksten til indeksikaliseringen kommer gjennom konvensjoner, men også fra tilhørende samtale. Clark sine eksempler får all kontekst fra konvensjoner knyttet til varehandel, mens de tegnspråklige eksemplene er litt mer blandede. Plassering av entiteter i tegnrommet får kontekst både gjennom konvensjoner og utenfra. Syntaktisk plassering får all kontekst utenfra, mens topografisk i tillegg også får noe fra konvensjoner knyttet til den typen bruk av tegnrom hvor plasseringen har betydning. Plassering av kropp i forhold til tiden får kontekst både fra konvensjoner knyttet til loci og kroppsbevegelsen, og utenfra gjennom samtalen som «aktiverer» loci. Alle eksemplene passer i Clark sin definisjon av fokus og placing-for, men de tegnspråklige eksemplene utnytter ikke alltid ferdigetablerte indekseringsområder og noen får kontekst utenfra. Det er som tidligere nevnt fokuset som er viktigst for kategorisering av indeksikalisering, og eksemplene kan derfor kalles for former for placing-for.

Indeksing gjennom plassering er ikke refererende på samme måte som de andre formene for indeksing, men det går an å tenke at plassering av overkroppen for å indeksere tid refererer til fortiden eller fremtiden, og på den måten er refererende. Siden fortiden og fremtiden har loci bak og foran kroppen refereres det deiktisk til noe i omgivelsene.

4. Likheter og forskjeller

Eksemplene fra litteraturen som er gjennomgått over viser både flere likheter og forskjeller mellom hvordan indeksikalitet uttrykkes på talespråk og tegnspråk. Begge språktypene bruker manuelle pek, ikke-manuelle pek, spesifikke ord og tegn og plassering for indeksikalisering, men de brukes på forskjellige måter blant annet på grunn av ulike modaliteter. Tegnspråk som utnytter en visuell modalitet, har andre muligheter for indeksikalisering enn talespråk som bruker en blanding av hovedsakelig auditiv modalitet og en visuell modalitet. Siden de talespråklige eksemplene benytter to modaliteter, mens de tegnspråklige eksemplene kun utnytter én kunne det tenkes at de talespråklige eksemplene skulle vært mer mangfoldige enn de tegnspråklige, men det synes ikke å være tilfellet.

Begge språktypene bruker manuelle og ikke-manuelle pek, men de varierer og de tegnspråklige måtene har flere funksjoner enn de talespråklige. Talespråk bruker manuelle pek for å indeksere referenter i samtalesituasjonen på ulike måter, mens tegnspråk, i tillegg til å indeksere referenter, har egne ordklasser som er manuelle pek og peker manuelt for å indeksere ikke-referensiell kommunikativ informasjon i samtaler. Å indeksere referenter er derimot mer variert på talespråk enn tegnspråk, da det på Napolitansk er ulik betydning på peket avhengig av håndform og vridning, noe som ikke hadde noe betydning i de tegnspråklige eksemplene. Ikke-manuelle pek brukes også til å indeksere referenter i både talespråk og tegnspråk, men på litt ulike måter. Talespråk peker ikke-manuelt med ulike indekser som nese, lepper og blikk mot referenter i samtalesituasjonen. Tegnspråk peker også ikke-manuelt mot referenter i samtalesituasjonen, men det kan også pekes mot deler av selve samtalen, siden samtalen kan struktureres fysisk i tegnrommet. Det er en mulighet talespråk ikke har, da det ikke er mulig å strukturere lyd fysisk i rommet. De ulike formene for ikke-manuelle pek på tegnspråk kan også ha ulik betydning. Blikk, nikk og hode- og kroppsrotasjon kan indeksere en referent, men hode- og kroppsrotasjon kan i tillegg vise til en kontrast eller sammenligning mellom flere referenter.

Det er også likheter og forskjeller i indeksikalitet med ord og tegn. På talespråk er det blant annet noen typer pronomen, determinativer, stedsadverb og tidsadverb som er indeksikalisierende ord. I denne teksten ble pronomen og determinativer på tegnspråk kategorisert som manuelle pek, men de kunne også ha blitt kategorisert som indeksikalisierende tegn, da de retter noens oppmerksomhet mot en spesifikk

ting eller person. På tegnspråk kan de tidsmessige deiktiske tegnene sammenlignes med tidsadverbene på talespråk, siden de peker mot et tidspunkt. Stedsadverb som HER ble ikke tatt opp i noe av litteraturen om tegnspråk, men det kunne også blitt plassert innenfor kategorien indeksikaliserende tegn siden det peker mot et spesifikt, men kontekstavhengig sted som på talespråk. HER kunne også blitt kategorisert som et manuelt pek i denne teksten, siden det utføres med et manuelt pek. Den manuelle delen av tegnet HER er likt som tegnet NÅ, se figur 4. Disse ulike ordklassene og tegntypene har dermed flere likheter i de to språktypene. Tegnspråk skiller seg derimot sterkt fra talespråk ved å *retningsbøye* verb, hvor verb utføres i en spesifikk retning mot et locus. Denne formen for indeksikalitet har ikke talespråk mulighet til da det ikke er mulig å gi språklyder retning.

Tegnspråk uttrykker også indeksikalitet mer mangfoldig gjennom plassering enn talespråk. Clarks eksempel viser at å plassere seg selv og ting på måter som ikke er avhengig av kontekst, men kun belager seg på konvensjoner, fungerer like godt på både tegnspråk og talespråk siden tilhørende språk ikke er nødvendig for forståelsen. Tegnspråkets modalitet gir det derimot flere muligheter til å indeksere gjennom plassering enn talespråk siden man kan plassere ting som entiteter i tegnrommet. Denne muligheten har man ikke i talespråk siden det ikke er mulig å plassere ord og lyder med en auditiv modalitet.

Noe som kommer tydelig frem er at Clark sin definisjon av forskjellen mellom *directing-to* og *placing-for* passer best for talespråklig indeksikalitet, ikke tegnspråklig. Clarks hovedpoeng er samtalepartners fokus, og det er brukt som hovedfokus for kategorisering i denne teksten også. Hadde derimot utnyttelsen av indekseringsområde eller konteksten til indekseringen vært Clarks hovedfokus måtte de tegnspråklige eksemplene blitt kategorisert annerledes. Noen ganger utnytter tegnspråklig indeksikaliserer seg av allerede eksisterende indekseringsområder eller får noe kontekst gjennom konvensjoner, selv om samtalepartnerens fokus endres. Det er også tegnspråklige eksempler der indekseringene ikke brukte ferdig etablerte indekseringsområder eller fikk kontekst utenfra selv om ting ble plassert innenfor samtalepartners fokus. De tegnspråklige eksemplene kan dermed ikke kategoriseres likt som de talespråklige eksemplene innenfor alle kategoriene, og noen kan passe inn i begge kategoriene. Å bevege overkroppen frem og tilbake for å indeksere tid passer eksempelvis både som *directing-to* og *placing-for*, siden kroppen både peker mot en

spesifikk tid, men også plasseres på en tenkt tidslinje. Tegnspråklig indeksikalitet som utnytter en visuell modalitet er derfor ikke like lett å kategorisere i Clarks kategorier som virker å være skapt for talespråk som bruker både en visuell og auditiv modalitet.

De refererende indekseringene er også lettere å kategorisere på talespråk enn tegnspråk, siden de talespråklige gjerne er enten deiktiske eller anaforiske mens de tegnspråklige oftere er begge deler samtidig. På tegnspråk kan man plassere referenter i tegnrommet som en del av samtalesituasjonen. Når det refereres til noe etablert i tegnrommet, eller når pronomener og determinativer gjentas kan dette både regnes som deiktisk referanse til noe i samtalesituasjonen, og anaforisk referanse til noe nevnt tidligere. Det er ett slikt talespråklig eksempel der tommelpeket i Italia fungerer både deiktisk og anaforisk samtidig, men det er mer utbredt med tegnspråklig referanse der tegnrommet og pekende tegn brukes aktivt. Anaforisk og deiktisk referanse ikke er like adskilte former for referering på tegnspråk som på talespråk. Den ulike utnyttelsen av modaliteter gjør at både tegnspråklig referering og indeksikalitet ikke kan kategoriseres likt som talespråklig referering og indeksikalitet.

5. Avslutning

La oss se tilbake på Lisa som skulle kjøpe ørret i en fiskedisk. Innledningsvis ble det forklart at hun flyttet butikkmedarbeiderens fokus mot fisken hun ønsket ved å peke manuelt mot fisken og si «ørreten» og «den». Etter gjennomgangen av både de talespråklige og de tegnspråklige eksemplene på indeksikalitet ser vi at det var mer indeksikalitet i interaksjonen mellom de to menneskene enn vi så til å begynne med. De første indeksikaliseringene som hendte var at butikkmedarbeideren stod bak fiskedisken og indekserte seg selv som en butikkmedarbeider, og så stilte Lisa seg foran fiskedisken og indekserte seg selv som en kunde som vil ha fisk. Hvis butikkmedarbeideren ikke så henne stille seg der kan det tenkes at hun brukte stemmen sin eller vinket for å indeksere seg selv, avhengig om interaksjonen var talespråklig eller tegnspråklig. I setningen «Jeg vil ha den ørreten» indekserer hun også seg selv med det personlige pronomener «jeg», og fisken med determinativet «den». Hadde interaksjonen vært tegnspråklig ville hun også indeksert seg selv med

pronomenet JEG og ørreten med determinativet DEN. Ordet «ørret» eller tegnet ØRRET blir symboler, ikke indekser, siden betydningen er konvensjonalisert, men bruket av symbolet peker allikevel mot at Lisa har tenkt seg ut en spesifikk fiskeart. Hun pekte også manuelt mot fisken. Antageligvis rettet hun da blikket mot fisken mens hun pekte, og da er det naturlig å tenke at hun samtidig rettet ansiktet mot fisken. Hvis fisken ikke lå rett foran henne kan det også tenkes at hun roterte kroppen i retning av fisken. Lisa brukte dermed både former for manuelle pek, ikke-manuelle pek, indekserende ord eller tegn avhengig av språk, og plassering som metoder for indeksikalitet i interaksjonen i fiskedisken.

Indeksikalitet uttrykkes på mange ulike måter på både tegnspråk og talespråk. En måte å dele inn indeksikalitet på er med metodene directing-to og placing-for. Directing-to kan uttrykkes gjennom bruk av manuelle pek, ikke-manuelle pek og spesifikke indekserende ord og tegn, og placing-for uttrykkes gjennom plassering. Noen former for indeksikalitet kan uttrykkes likt på både tegnspråk og talespråk, som å plassere seg selv foran en disk eller peke mot en bil, mens andre metoder uttrykkes forskjellig siden tegnspråk og talespråks ulike modaliteter gir dem ulikt potensiale og muligheter. Tegnspråk har muligheten til å utnytte tegnrommet og strukturere språk fysisk, og kan dermed uttrykke indeksikalitet på måter talespråk ikke har mulighet til å gjøre, som å plassere entiteter i tegnrommet og referere til dem senere i samtalen. Dette påvirker også hvordan refererende indeksering kategoriseres, og den tegnspråklige refereringen kan ikke alltid kategoriseres på samme måte som den talespråklige, siden den kan være flere typer referering samtidig. Tegnspråk og talespråks ulike modaliteter gjør at måten språktypene refererer og uttrykker indeksikalitet på både har likheter og forskjeller, og de kan ikke alltid kategoriseres på samme måte siden metodene som brukes for kategorisering virker å være basert på talespråklig bruk av auditiv og visuell modalitet, og tar ikke hensyn til tegnspråkets utnyttelse av den visuelle modaliteten.

6. Referanseliste

- a) Ahearn, L. M. (2021). *Living language: an introduction to linguistic anthropology* (3. utg.). John Wiley & Sons Ltd.
- b) Bø, V., Ferrara, L., & Halvorsen, R. P. (2018). Språkkølogi: Språk og språking i økologiske termer. I H. Hauland, A.-L. Nilsson, & E. Raanes (Red.), *Talking: språkarbeid og profesjonsutøvelse* (s. 61-75). Gyldendal
- c) Clark, Herbert H. (2003). Pointing and placing. I S. Kita (Red.), *Where language, culture, and cognition meet* (s. 243-268). Lawrence Erlbaum Associates.
- d) Cooperrider, K., Slotta, J. and Núñez, R. (2018), The Preference for Pointing With the Hand Is Not Universal. *Cognitive Science*, 42(4), 1375-1390.
<https://doi.org/10.1111/cogs.12585>
- e) Deckert, S. K & Vickers, C. H. (2011). *An Introduction to Sociolinguistics: Society and Identity*. Continuum.
- f) Enfield, N. J. (2009). *The anatomy of meaning: speech, gesture, and composite utterances* (1. utg.). Cambridge University Press
- g) Engberg-Pedersen, E. (1998). *Lærebog i tegnsprogs grammatik*. Center for tegnsprogs og tegnstøttet kommunikasjon.
- h) Engberg-Pedersen, Elisabeth. (2003). From pointing to reference and predication: pointing signs, eyegaze, and head and body orientation in Danish Sign Language. I S. Kita (Red.), *Pointing: Where language, culture and cognition meet* (s. 269-292). Lawrence Erlbaum Associates
- i) Ferrara, L. (2020). Some interactional functions of finger pointing in signed language conversations. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 5(1), 1-26. <http://doi.org/10.5334/gjgl.993>
- j) Hårstad, S., Mæhlum, B. & Ommeren, R. V. (2021). *Blikk for språk: Sosiokulturelle perspektiver på norsk språkvirkelighet*. Cappelen Damm Akademisk.
- k) Kendon, A., & Versante, L. (2003). Pointing by Hand in "Neapolitan". I S. Kita (Red.) *Pointing: Where Language, Culture, and Cognition Meet* (s. 109–137). Lawrence Erlbaum Associates
- l) Kita, S. (Red.). (2003). *Pointing: Where language, culture, and cognition meet*. Lawrence Erlbaum Associates.
- m) Liddell, S. K. (2003). *Grammar, gesture and meaning in American Sign Language* (1. utg.). Cambridge University Press.

- n) Perniss, Pamela. (2012). Use of sign space. I R. Pfau, M. Steinbach, & B. Woll (Red.), *Sign language: An international handbook* (s. 412-431). Mouton de Gruyter.
- o) Puupponen, A. (2019). Towards understanding nonmanuality: A semiotic treatment of signers' head movements. *Glossa: a journal of general linguistics*, 4(1), 1-39. <https://doi.org/10.5334/gjgl.709>
- p) Stojanovic, I. (2020). Indexicality: I, Here, Now. I L. Matthewson, C. Meier, H. Rullmann, T. E. Zimmerman & D. Gutzmann (Red.), *The Wiley Blackwell Companion to Semantics*. Wiley's.
<https://doi.org/10.1002/9781118788516.sem123>
- q) Svennevig, J. (2020). *Språklig samhandling: Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (3. utg.). Cappelen Damm akademisk.
- r) Svennevig, J. & Henriksen A. H. (2022, 26. januar). *Modalitet*. Store norske leksikon. <https://snl.no/modalitet>
- s) Vonen, A. M. (2020). *Norsk tegnspråk: en grunnbok* (1. utgave.). Cappelen Damm akademisk.

